

Ім'я користувача:
Ольга Сергєєнко

ID перевірки:
1016265587

Дата перевірки:
20.05.2024 17:31:59 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet

Дата звіту:
20.05.2024 17:47:25 EEST

ID користувача:
100006623

Назва документа: Курсова робота Артеменко I

Кількість сторінок: 29 Кількість слів: 6389 Кількість символів: 48126 Розмір файлу: 123.33 KB ID файлу: 1016055547

5.82% Схожість

Найбільша схожість: 1.58% з Інтернет-джерелом (<https://www.naurok.com.ua/vidkritiy-urok-robota-nad-hudozhno-em...>)

5.82% Джерела з Інтернету

265

Сторінка 31

Пошук збігів з Бібліотекою не проводився

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Робота над художньо-емоційним характером та акторським втіленням твору на уроці вокалу

Артеменко Ірина Володимирівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....3

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ХУДОЖНЬО-ЕМОЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ ТА АВТОРСЬКОГО ВТІЛЕННЯ ТВОРУ.....5

1.1. Поняття художньо-емоційний характер5

1.2. Роль акторського втілення в вокальному виконанні.....9

1.3. Методи формування художньо-емоційного втілення.....12

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОБОТИ ХУДОЖНЬО-ЕМОЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ ТА АКТОРСЬКОГО ВТІЛЕННЯ ТВОРУ НА УРОЦІ ВОКАЛУ.....16

2.1. Практичні аспекти розвитку художньо-емоційного характеру та акторського втілення твору під час уроку вокалу 16

2.2. Емпіричне дослідження роботи над художньо-емоційним характером та акторським втіленням твору на уроці вокалу.....19

2.3. Оцінка результатів дослідження щодо ефективності методів роботи над художньо-емоційним характером.....26

ВИСНОВКИ.....29

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....31

ВСТУП

У сучасному мистецтві вокалу не менш важливою є не лише технічна майстерність, але й здатність виконавця передати емоційну глибину твору через акторське втілення. Робота над художньо-емоційним характером та акторським виразом на уроках вокалу відіграє визначну роль у формуванні професійних музикантів і виконавців. Враховуючи це, дослідження зазначеної теми стає актуальним та важливим завданням для розвитку мистецької освіти.

Сучасне музичне мистецтво, як мистецтво діалогу, формує особистість через взаємодію вокального виконавства та вокальної педагогіки. Хоча фахівці - мистецтвознавці та педагоги не завжди звертають увагу на проблему вокально-сценічної творчості, формування здатності до неї стає актуальною проблемою сучасної вокальної педагогіки та виконавства.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасна вокальна освіта ставить перед собою завдання не лише формування технічних навичок виконання музичних творів, але й надання виконавцю можливості ефективно виражати емоції та власну інтерпретацію твору через акторське майстерство. Відтак, робота над художньо-емоційним характером та акторським втіленням стає важливою складовою сценічного виступу. Перехід від практичної дисципліни до науки відкриває нові можливості для систематизації та розвитку методів формування акторського виразу у вокальному виконанні.

Проблема розвитку професійної майстерності вчителів висвітлена у різних галузях: психолого-педагогічній, представники якої включають О. Киричука, Н. Кузьміну, А. Макаренка, В. Сухомлинського, Г. Хозяїнова та інші, і музично-естетичній, до складу якої входять А. Козир, Г. Падалка, О. Рудницька, В. Шульгіна та інші.

У дослідженнях висвітлюються різні аспекти підготовки вчителя музики до виконавської майстерності, представлені науковцями, такими як І. Мостова, Г. Ніколаї, Г. Падалка, В. Федоришин, Ю. Цагареллі та інші, а також формування важливих професійних якостей особистості, що визначають фахову компетентність вчителя музики, які досліджуються Е. Абдуллінім, І. Коваленком, О. Рудницькою, Л. Рапацькою, О. Щолоковою та іншими. Інтерес вчених до цієї проблематики обумовлений потребами розвитку суспільства та необхідністю підготовки кваліфікованих фахівців.

Мета роботи – дослідити методи та прийоми роботи над художньо-емоційним характером та акторським втіленням твору на уроках вокалу. Розробка та експериментальне впровадження методик, спрямованих на покращення художньо-емоційного втілення в музичному виконанні.

Об'єктом дослідження є процес роботи над художньо-емоційним характером та акторським втіленням твору на уроках вокалу.

Предметом дослідження є конкретні аспекти художньо-емоційного характеру та акторського втілення в музичному виконанні на уроках вокалу.

Завдання дослідження:

- 1) розглянути теоретико-методичні засади художньо-емоційного характеру та авторського втілення твору;
- 2) проаналізувати роль акторського втілення в вокальному виконанні;
- 3) дослідити методи формування художньо-емоційного втілення;
- 4) розробити методику впровадження акторського майстерства у вокальний процес;
- 5) емпірично дослідити художньо-емоційний характер та акторське втілення твору під час уроку вокалу.

У своїй роботі я використала такі методи дослідження: теоретичний аналіз літератури з погляду художньо-емоційного характеру; узагальнення сучасного педагогічного досвіду, спрямованого формування навичок художньо-емоційного характеру та авторського втілення твору

Структура роботи. Робота складається з вступу, двох розділів основного тексту, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ХУДОЖНЬО-ЕМОЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ ТА АВТОРСЬКОГО ВТІЛЕННЯ ТВОРУ

1.1. Поняття художньо-емоційний характер

У рамках Державної національної програми «Освіта» (Україна ХХІ століття), одним із ключових аспектів навчання та виховання молоді є вивчення "теоретико-методологічних аспектів національної системи виховання, з урахуванням внутрішнього та зарубіжного досвіду" [13, с. 9].

Процес глобалізації освіти передбачає переосмислення освітньо-виховних концепцій, що базуються на передовій світовій музично-педагогічній практиці, та пошуку найкращих шляхів інтенсифікації навчально-виховного процесу з урахуванням етнопедагогічних традицій кожної країни та суспільства.

Мистецтво, зокрема вокал, завжди було одним з основних об'єктів філософського вивчення життєдіяльності людини і залишається актуальною сферою сьогодення. Перші вияви художньої діяльності можна відслідкувати ще в давніх суспільствах, задовго до з'яви філософських концепцій.

Згідно з Е. Алексеевим, щодо співу «для себе» та «для інших», можна зазначити, що спів може бути і тим, і іншим. Коли спів спрямований до слухача, він стає мистецьким твором, який виражає потребу в емоційному спілкуванні. У той час як спів «для себе» залишається особистим актом емоційного самовираження, який іноді навіть не повністю контролюється людиною, і в цьому сенсі є непрямим продуктом природи" [5, с. 12].

Однак, за всією архаїчністю побутового співу та його важливою роллю в житті людини, а також тривалою історією естетики як науки про красу, питання про сутність та специфіку художнього співу залишаються

невирішеними. Ці питання не піддаються логічній формалізації, і наукові спроби визначити його абстрактну сутність довгий час були невдалими або лише приблизними. Естетиці залишається завдання пошуків нових підходів до змісту, що міститься в понятті "вокальне мистецтво".

Художньо-емоційний характер - це аспект твору, що визначається його здатністю викликати та виражати емоції у читача або глядача [4]. Це відображення емоційного стану персонажів, атмосфери, сюжетних подій та загального настрою твору через різноманітні мистецькі засоби, такі як образи, виразне мовлення, ритм, музикальність тощо.

Художньо-емоційний характер визначається не лише самим змістом твору, але й способом його подання, який дозволяє відтворити і передати внутрішній світ автора та його сприйняття світу [22, с. 46]. Таким чином, художньо-емоційний характер включає в себе не лише емоційну глибину твору, а й його здатність вразити, збудити відчуття та спонукати до рефлексії.

Навчання принципам педагогічної техніки вважається важливим елементом формування професійної компетентності та є одним із ключових аспектів у підготовці майбутніх вчителів. Початкова ідея використання акторських методів у педагогічній практиці вперше була запропонована А.Макаренком [2, с. 8]. Проте з часом ці аспекти артистичної взаємодії були виключені з програм навчання майбутніх педагогів. Лише у 60-х роках минулого століття окремі вищі навчальні заклади, включаючи Полтавський педагогічний інститут імені В.Г.Короленка, звернули увагу на цю проблему [15, с. 25].

У 80-х роках були опубліковані деякі праці, присвячені розвитку артистичних здібностей майбутніх вчителів у сфері педагогіки. Зокрема, важливою була концептуальна робота А. Зязюна «Основи педагогічної майстерності», де звертається увага на акторські здібності як передумову успішного розвитку педагогічних навичок [8].

Для досягнення цілей формування педагогічної майстерності вельми значущим є досвід В.Сухомлинського, оскільки він визначив основні компоненти цього явища, включаючи:

- гуманізм - підходження до дитини як найвищої цінності, виявлене через доброту, любов, милосердя та чутливість вчителя;
- професіоналізм - глибокі знання вчителя про навчальний предмет, його методику, сучасні досягнення педагогіки та психології;
- педагогічні здібності - комунікабельність, інтуїція, навіювання, оптимізм та творчий підхід;
- педагогічна взаємодія - професійний такт вчителя, культура мовлення та спілкування з учнями, урахування психофізичних особливостей кожної дитини [21, с. 57].

У своїх наукових творах В. Сухомлинський розробив теоретичну систему для покращення педагогічної майстерності вчителя. Він науково обґрунтував та випробував на практиці різні форми та методи організації цієї системи, продемонструвавши можливість та доцільність їх впровадження в конкретному педагогічному колективі - у Павлишській середній школі [8]. Він не лише успішно розробляв власні принципи, але й впроваджував конкретні методи для їх реалізації, а також знаходив нові творчі підходи до роботи вчителів з дітьми.

Осмилення теоретичних та практичних засад педагогічної майстерності було належним чином розвинуте в концепціях, що були розроблені групою дослідників із Полтавського педагогічного інституту під керівництвом академіка І. Зязюна, до якої входили Г. Брагін, Л. Крамущенко, І. Кривонос, Н. Пивовар, В. Семиченко, Н. Тарасевич та інші. Вони розглядали майстерність як вияв особистості вчителя у професійній діяльності, що відбиває самореалізацію особистості вчителя через забезпечення саморозвитку учня.

Згідно з І. Зязюном, сутність майстерності полягає у вияві вчителем творчої ініціативи на основі власної системи цінностей. Це вища форма активності особистості вчителя у професійній діяльності, що базується на гуманістичних принципах та проявляється у відповідному використанні методів та засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання й виховання. Пошуки визначення терміну «майстерність» вказують на багатогранність та багатоаспектність цього явища, зокрема, на те, що майстерність проявляється як найвища форма активності особистості, що реалізується у фаховій діяльності і має свою сутність у здатності виявляти творчу ініціативу на підґрунті власних цінностей [6].

Основні складові поняття художньо-емоційного характеру включають:

1. Емоційна виразність. Це здатність твору викликати емоційний відгук у слухачів чи глядачів. Емоційна виразність може бути досягнута через музичні фрази, образи, вокальні техніки тощо.

2. Художня інтерпретація. Це особливий спосіб витлумачення твору, що передає його емоційний зміст та атмосферу через індивідуальне виконання виконавця.

3. Драматичність. Це можливість твору виразно передавати драматичні ситуації, конфлікти, розвиток подій, що викликають емоційну реакцію в аудиторії.

4. Емпатія. Це здатність виконавця співпереживати емоції, вбудовані в твір, і транслювати їх аудиторії через своє виконання.

5. Мистецька вправність. Це вміння виконавця майстерно використовувати вокальні техніки, динаміку, тембр та інші музичні елементи для передачі емоційного змісту твору.

Ці складові взаємодіють між собою, створюючи комплексний образ твору, який спонукає до емоційного сприйняття та відчуття.

Отже, поняття художньо-емоційний характер визначає собою важливий аспект виконавського мистецтва, що передбачає вміння виконавця передати емоційне забарвлення музичного твору через власні виконавські здібності та

інтерпретацію. Це вимагає не лише технічної вправності, але й здатності відчувати та виразити емоційний зміст музики через власне виконавське виконання. Таким чином, розуміння поняття художньо-емоційний характер є важливим для розвитку виконавської майстерності та виразності у музичному виконанні.

1.2. Основи художнього співу

Принцип вокально-художньої, сценічної мови є фундаментальним у вивченні співу і особливо в розвитку співочого голосу. Інтонаційно-звукова мова у співі підпорядковується тим же законам, що й мова словесна. Для досягнення правильного співу, спочатку необхідно оволодіти власним мовним апаратом, вчитися правильно мовити, декламувати, зрозуміти основи декламаційної співочої мови [24, с. 48]:

1. Вокальна мова. Спів можна порівняти з мовою. Мова співака повинна бути чіткою, виразною, природною і правильною як на щодень, так і на сцені. Особливо важливо уникати низького, глибокого вимовляння слів, що може негативно позначитися на голосі та виснажити його. Барвистість та емоційна виразність співу в значній мірі залежать від правильної вимови слова з акцентом на емоційному значенні.

Співак має володіти кантиленною мовою, чіткою артикуляцією, стійкою конфігурацією рота, щоб керувати зовнішнім виглядом, який визначається вимовою голосних, що в свою чергу впливає на правильну модуляцію, резонанс та кольоровість голосу.

М. Глінка зауважував, що в музиці, особливо у вокальній, ресурси виразності безмежні, і одне слово може бути вимовлене на тисячі способів, змінюючи лише акцент та вираз [2, с. 4]. О. Варламов підкреслював, що учень має дотримуватися правил вимови, яка є не менш важливою для співу, ніж будь-які інші зусилля [3, с. 44].

2. Звук і слово. Почати роботу над звуком та словом слід одночасно, оскільки слово має визначальне значення у формуванні співацького звуку. Правильна мова у повсякденному спілкуванні тісно пов'язана з вокальним співом, і їх взаємодія визначає художній характер виконання [9, с. 55]. Тому мова може бути вокально-художньою лише тоді, коли враховані принципи співацького звуку, а звук стане художнім, якщо дотримані правила **правильної мови**.

Розмовна мова найчастіше формується безконтрольно, що часто веде до глибокої вимови голосних та приголосних. Тому з перших днів навчання вокалістів необхідно приділяти увагу корекції недоліків у вимові слів розмовної мови.

Вміння правильно виражати думки в мовленні (з використанням правильного дихання та звукової позиції) є так само важливим для співака, як і правильне дихання. Вокально правильна мова сприяє художньому звучанню голосу, в той час як звичайна розмовна мова, зазвичай, заважає цьому, порушуючи вимоги вокально-художнього звуку [4].

Після оволодіння технікою формування художніх звуків слів, включаючи голосні, приголосні, півголосні та їх поєднання, важливо вміти передавати зміст слів та речень через звук. Це означає творчо поєднувати характер звучання голосу зі змістом висловлюваного, щоб співак міг вільно виражати усю різноманітність свого голосу.

3. Музично-вокальне читання і декламація.

Музично-вокальне читання полягає в використанні мовної підтримки, в «характері звука» в резонансній точці та в певному ритмі і темпі. Це сприяє розвитку чіткої, зрозумілої дикції та забезпечує однорідність та польотність звучання голосу [5, с. 39]. При цьому важливо максимально передати значення кожного слова та загальний зміст твору.

Музично-вокальна декламація - це технічний метод вимови слів з усіма їх граматичними та логічними акцентами, з виявленням в них емоцій [9]. Перш ніж вивчати або співати нову композицію, важливо кілька разів уважно

прочитати і продекламувати текст, стараючись точно передати акценти, наголоси та емоційний вміст твору.

4. Природа людського голосу і завдання педагога з вокалу.

У мистецтві співу значимий не лише сам голос, а й здатність відчутти, пережити та передати найтонші відтінки людської душі через звуковий вираз.

Загалом, можна сказати, що природа людського голосу і завдання педагога у сфері вокалу добре ілюструються в процесі вивчення першої мовної діяльності дитини [3, с. 35].

Починаючи з перших моментів народження, дитина виражає свої перші звуки, які поступово перетворюються на слова, такі як «ма-ма», «ба-ба», «па-па». Це відбувається через те, що звуки м, н, т, п, б, д легко поєднуються з голосними звуками а, о, і, що робить їх природними та комфортними для вимови. Діти, навіть без свідомого розуміння, використовують ці природні звуки і закони акустики в своїй мові [20, с. 38].

Однак, з часом деякі люди можуть втратити цей інстинкт внаслідок різних факторів. Це може бути пов'язано з тим, що людська мова не завжди ідеально відображає акустичні закони. Крім того, перші слова, такі як «мама» або «баба», є першими близькими об'єктами у житті дитини, і вона намагається надати їм форму конкретної думки, навіть якщо їй ще не зрозуміло їх значення [13, с. 7]. Тому вона лепече їх просто тому, що це легко і зручно для вимови, хоча значення їх може залишатися невідомим.

Звідси можна вважати, що необхідність відтворення різних звуків та складів є закономірністю розвитку людської мови, яка прогресує від простого до складного, від голосної до складової і надалі. Оскільки спів є ніби продовженням мови, то виконавцю слід дотримуватися цих самих принципів. Також слід згадати, що всі перші слова, які вимовляють діти, побудовані на однакових складах. Це не випадковість, оскільки повторення одного й того ж складу є простим і легким способом збереження рухомих резонаторних форм голосового апарату у початковому стані, тобто забезпечення однакової акустичної виразності всього слова.

Саме цей принцип збереження резонансно-акустичних форм однакової акустичної виразності голосу при переході від одного звуку до іншого має лежати в основі всієї роботи з виконання голосних, приголосних, їх комбінацій, слів і речень, регулювання діапазонів і загальної постановки голосу виконавця. Не порушувати, а поліпшувати, вдосконалювати природу, сприяти максимальному використанню вокально-акустичних можливостей голосового апарату - це мета, до якої має прагнути кожен педагог, якщо він бажає досягти успіху у своїх учнів.

Отже, основи художнього співу відображають важливі аспекти вокальної техніки та викладають основні принципи формування співака. Зокрема, робота над голосом, дикцією, емоційним виразом та взаємозв'язком мови та музики є ключовими у процесі навчання співу. Важливою є також увага до розвитку акустичних можливостей голосового апарату, що дозволяє досягати максимальної ефективності у виконанні музичних творів.

1.3. Роль акторського втілення в вокальному виконанні

Акторське втілення - це процес, в якому виконавець, будучи солістом або виконавцем, перевтілюється у роль або образ, відтворюючи його на сцені чи відтворюючи через вокальне виконання [23, с 48]. Це включає в себе занурення в характер та емоційний стан персонажа, розуміння його мотивів та почуттів, а також відображення цього у вокальному виконанні та сценічному мистецтві [4, с. 49].

Слід зазначити, що акторське втілення допомагає виконавцеві створити більш автентичний, емоційно насичений і переконливий образ для аудиторії.

Акторського втілення в вокальному виконанні виявляється як ключовий елемент не лише у передачі музичного матеріалу, але й у створенні вражаючого сценічного образу, який зачаровує та співпереживає слухача. Цей

аспект виконавської майстерності відкриває широкі можливості для виразності та інтерпретації музичних творів, надаючи виконанню нових глибин та емоційного збагачення.

Н. Пивовар зазначає, що у вокальному виконанні акторське втілення передбачає не лише технічну вправність у співі, але й глибоке відчуття та інтерпретацію музики [20, с. 114]. Виконавець повинен бути спроможним відтворити емоційне забарвлення твору через власний внутрішній досвід та розуміння музичного матеріалу. Справжній майстер вокалу не лише вибирає правильні ноти та ритм, але й здатний транслювати емоційний заряд твору через свій голос та виступ.

Багатьох виконавців музики завжди цікавила проблема створення сценічного образу. Суть цього процесу полягає у виразній мислительній активності виконавця, його глибокому вникненні в образ та його живому втіленні через використання вокальної техніки, міміки, жестів та інших засобів. Важливе значення має якість вокальної підготовки та внутрішнє багатство виконавця.

Складові акторського втілення в вокальному виконанні включають:

1. Емоційна інтерпретація. Виконавець повинен здати емоційну глибину та інтенсивність композиції через свій вокал та виразність вираження. Це вимагає здатності виконавця відчувати та відтворювати емоції, що відображені у тексті пісні.

2. Виразна дикція та артикуляція. Чітке та різке вимовляння слів дозволяє аудиторії чітко розуміти текст пісні та відчувати його зміст.

3. Сценічна присутність. Виконавець повинен мати на сцені присутність та виразне мимовільне вираження, яке підкреслює та підтримує емоційну сутність пісні.

4. Вміння створювати образ. Це означає здатність виконавця відобразити характер, настрій та сюжет пісні через вокальну техніку та сценічне мистецтво.

5. Емпатія та відчуття. Виконавець повинен мати здатність співпереживати переживанням персонажа або сюжету пісні, щоб передати ці емоції аудиторії.

Крім технічних аспектів, акторське втілення вимагає від виконавця глибокого розуміння сценічного образу. Це означає вміння відчувати та ідентифікувати себе з персонажем чи настроєм, який відтворюється, і створити автентичну та переконливу інтерпретацію. Відтак, виконавець має бути здатним зануритися у світ твору, збагативши його власними емоціями та **ДОСВІДОМ**.

Також важливим є використання акторських прийомів невербальної комунікації, таких як міміка, жести, рухи по сцені, які допомагають підкреслити емоційну інтенсивність виступу та сприяють зближенню виконавця з аудиторією.

Сценічний образ є результатом важкої праці вокаліста як виконавця на сцені та представляє собою вищу мету його виступу. Поняття сценічного образу нероздільно пов'язане з ідеєю перевтілення. Перевтілення неможливе без наявності сценічного образу, адже сам образ не може сформуватись без цього процесу.

Сценічний образ вокаліста - це нова жива особистість, яка виникає в результаті сполучення «оживлення» вокального твору та акторського вираження характерних особистісних якостей персонажа [8]. Оскільки зовнішній образ героя вокального твору не завжди співпадає з особистими рисами самого виконавця, то створення сценічного образу відбувається за принципом «бути кимось і залишатися собою», де важливо дотримуватись цієї формули, щоб досягти перевтілення. Лише після цього можна говорити про створення нової живої особистості [9].

Творче перевтілення актора базується на природженій здатності людини до змін. У повсякденному житті цей процес зазвичай відбувається без свідомого керівництва, проте, працюючи над виконанням музичного твору, ми свідомо налаштовуємо себе на перевтілення.

К. Станіславський, використовуючи цю особливість людини, спонукав актора до самоаналізу і розвитку творчих потенцій, необхідних для створення різноманітних сценічних образів [22, с. 48]. Це являє собою процес, що веде до перевтілення актора - розкриття та вдосконалення в ньому потенціалу, який прихований у його внутрішньому світі.

Отже, виховання вокаліста як виконавця-актора передбачає розвиток у нього навичок зміни, при цьому залишаючись вірним собі. Це означає, що з самого початку процесу навчання ми маємо шукати способи створення і втілення сценічного образу в уяві та під час виступу на сцені.

Розглядаючи шляхи перевтілення, ми автоматично виводимося на поняття характеру та «характерності».

Характер - це сукупність стійких особистісних рис, що виявляються у вчинках, ставленні до себе та інших людей, а також у виконавській діяльності. Він відображає внутрішню сутність людини, індивідуальний склад її думок і почуттів [16, с. 119].

Уяву визначають як здатність людини відтворювати в пам'яті образи минулого досвіду та перетворювати їх у нові образи [4, с. 29]. Кожен момент сценічного виступу виконавця розділяється між зовнішнім і внутрішнім сприйняттям. Внутрішнє бачення породжує настрій всередині нас, впливаючи на нашу душу та викликаючи відповідні емоції.

К. Станіславський у своїх працях часто згадує поняття «бачення образу» [8, с. 69]. Це поняття включає в себе не лише зорові враження, а й слухові, смакові, нюхові, дотикові та м'язові відчуття, які доповнюють та збагачують образи. Можливість передбачити бажаний результат своєї діяльності зміцнює здатність виконавця-актора вибирати відповідні враження для досягнення поставленої мети. «Бачення» майбутнього сценічного образу завжди перебуває у русі і дії.

Зовнішні елементи (макіяж, костюм, рух, сценічний рух, хореографія) також впливають на внутрішню сутність образу. Створення виразного образу пов'язане з відтворенням авторського задуму, особливостями голосу, дихання

та іншими аспектами звуковедення. Крім того, важливими є увага до власного внутрішнього стану та використання невербальних засобів комунікації, таких як сценічний вигляд, рух по сцені, міміка та жести.

Отже, акторське втілення в вокальному виконанні є ключовим елементом, який дозволяє виконавцю виражати глибокі почуття та емоції, переносячи слухача у світ музичного витвору.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОБОТИ ХУДОЖНЬО-ЕМОЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ ТА АКТОРСЬКОГО ВТІЛЕННЯ ТВОРУ НА УРОЦІ ВОКАЛУ

2.1. Практичні аспекти розвитку художньо-емоційного характеру та акторського втілення твору під час уроку вокалу

Необхідно приділити увагу розвитку творчих здібностей учнів, їхній здатності виявити суть твору, розгадати задум композитора та передати емоційно-смісловий зміст у виконанні. Це підкреслив і К. Станіславський, відділяючи справжнє мистецтво від фальші, зауважуючи, що лише через процес істинного переживання може виникнути мистецтво.

Це принцип варто враховувати й у педагогічному процесі, де важливо зануритися в художній образ, розуміти його через себе та відтворювати з відчуттям інтонацій музичного твору. Розвиток творчих здібностей передбачає кілька етапів, включаючи накопичення вражень, спонтанне вираження творчого потенціалу, імпровізацію та створення власних композицій. Ці завдання реалізуються через виховання естетичної чутливості, фантазії та уяви, а також за допомогою проблемних методів навчання, таких як діалог, спостереження та порівняння.

«Пластичне інтонування» - це метод виконання музики за допомогою рухів та жестів. Це дозволяє учням відчути темп та ритм твору, виразити його характер і розвиток через рухи, а також розкрити свою творчість. Жести та

рухи стають формою емоційного вираження змісту музики, а їх пластика допомагає узагальнити емоційний стан. Наприклад, при виконанні української народної пісні «Котику сіренький», яка має спокійний темп і мелодію, рухи можуть бути плавними та невимушеними, відображаючи плавність музики. У той час як при виконанні активної та веселої пісні, наприклад, «Оркестр на пруду», дитина може навіть танцювати або підстрибувати, виражаючи активність та радість.

«Вокальна імпровізація» - це форма творчої діяльності, яка базується на сприйнятті музики, музичному слуху та уяві дитини. Вона вимагає вміння маніпулювати музичними уявленнями та створювати нові мелодії на основі наявного музичного досвіду. Цей процес спрямований на розвиток інтонаційного та ладового слуху, а також на розвиток творчої уяви. Уроки вокальної імпровізації включають в себе такі види завдань: імпровізація мелодій без тексту в різних характерах, імпровізація мелодій з текстом та мелодизація віршованих текстів. До імпровізації мелодій в заданих характерах відносяться такі завдання, як «музичний діалог», де учні вільно виражають свої думки через музику, або імпровізація мелодій у стилі пісні, танцю або маршу. Також діти можуть створювати свої власні мелодії на основі заданих тем чи текстів віршів, виражаючи різноманітні емоційні стани та образи через музику.

Під час розігрівання голосового апарату перед співом можна використовувати так звані "емоційні розспівування". Наприклад, розспівування певних складів або фраз може супроводжуватися зміною їхнього емоційного відтінку. Наприклад, у фразі "то люлі, тото люлі, тото люлюшки мої" можна змінювати характер емоцій зі смутку на радість і навпаки залежно від того, як розвивається мелодія.

Створення ілюстрацій до музичних творів є важливою складовою у розвитку учнів. Це часто включається до домашніх завдань і допомагає формувати серйозне ставлення до творчого процесу. Під час втілення музичних образів у художні ілюстрації, учні розвивають своє асоціативно-

образне мислення. Часто вони раніше не розуміють повністю художні образи творів, які вони виконують, тому отримання завдання на малювання ілюстрації до вокального твору заохочує їх розмірковувати над тим, що вони співають і як це може бути візуалізовано. Ці малюнки часто вражають своїм колірним рішенням, графічним стилем і масштабом.

Учню пропонується творче завдання - виступити як драматург і створити свою власну історію, де герої пісень, які він виконує, стають активними персонажами. Це завдання найчастіше виконується вдома, оскільки на його виконання потрібно достатньо часу. Однак на уроках можна піти далі і створити міні-постановки на основі готових творів, що може призвести до постановки вокальних композицій.

Прослуховування кращих прикладів вокальної музики та ознайомлення з сучасними тенденціями у розвитку вокального мистецтва та майстерністю виконавців є важливими для формування музичного смаку і культури дітей. Діти повинні ознайомлюватися з різноманітними тембрами і типами голосів, як у дорослих, так і у дітей, визначати їх характеристики і можливості (діапазон і репертуар). Також важливо пояснити учням їх тип голосу і встановити цілі, які вони можуть прагнути досягти.

Після того, як учні ознайомляться з різними виконавцями, їм пропонується обрати один з образів великих майстрів оперної сцени або естради. Учні випробовують ці образи, і ми організуємо імпровізований концерт. Це можуть бути уривки з арій або пісень, які вони чули на записах, або вони можуть вибрати одну пісню і виконати її у різних образах. Учням часто дуже цікаво уявляти себе як відомі оперні баси, тенори або сопрано. У таких завданнях вони можуть відчувати вільність і виявити весь свій акторський потенціал. При цьому вони також навчаються правильному вокальному звучанню, спираючись на приклад і зразок.

Також дуже ефективними для розвитку вокальних здібностей та виразності є вправи, розроблені О. Н. Нікольською. Вони базуються на

емоційному вираженні кожної голосної та супроводжуються рухами рук і відповідною мімікою.

- Вираз "А" передає радість (широко розкриті очі, руки розходяться в сторони).

- Вираз "О" виражає здивування (підняті брови, підняті плечі, руки з відкритими долонями опущені вниз і трохи розведені в сторони).

- Вираз "У" передає манить (кличе) (губи витягуються вперед, руки теж).

- Вираз "И" виражає гнів (насуплені брови, руки уперті в боки).

- Вираз "І" - це посмішка (ласкаві очі, усмішка на губах, рухи рук допомагають розтягнути губи у посмішці).

- Вираз "Я" - це повне милування собою (носік піднятий догори, руки показують всю фігуру від голови до п'ят - рухаються відверху донизу).

Розвиток творчих здібностей у дітей є однією з ключових актуальних завдань у сучасній педагогічній практиці.

Отже, робота над розвитком творчих здібностей учнів на вокальних заняттях має свої результати - формується гармонійно розвинена творча особистість. Ця особистість володітиме творчим мисленням, здатна буде знаходити нестандартні рішення у будь-якій сфері діяльності, висловлювати своє внутрішнє "я" і творити щось нове й корисне, не лише для себе, але й для оточуючих. Такі заняття також сприяють формуванню в учнів хорошого художнього смаку, що допомагає їм орієнтуватися в різноманітних культурних цінностях. У цьому випадку важлива роль педагога, який повинен правильно направляти учнів, стежити за їхніми досягненнями, бути їхнім помічником і водночас зразком.

2.2. Емпіричне дослідження роботи над художньо-емоційним характером та акторським втіленням твору на уроці вокалу

Огляд теоретичних аспектів проблеми дозволив висвітлити можливість послідовного, крок за кроком формувати вокально-сценічну майстерність студентів. Це вимагає створення конкретних педагогічних умов під час занять у "Вокальному класі" та під час вокально-сценічної діяльності.

Для перевірки ефективності цих умов ми провели практичне дослідження на базі музично-хореографічного відділення факультету мистецтв.

Початковий рівень досліджуваного явища дозволив нам виявити певні недоліки та визначити подальші напрямки дослідної роботи. У практичному дослідженні взяли участь 20 студентів.

Під час першого етапу практичного дослідження (констатувального) ми ставили перед собою наступні завдання:

1. Визначити інтерес та ставлення студентів до формування вокально-сценічної майстерності та її ролі у вокально-сценічній діяльності.
2. Виявити рівні сформованості вокально-сценічної майстерності студентів під час занять у "Вокальному класі".
3. Встановити критерії та показники рівнів сформованості вокально-сценічної майстерності студентів у процесі їхньої вокально-сценічної діяльності.

Методи практичного дослідження включають наступне:

1. Проведення спостережень і аналіз уроків «Вокального класу», що дозволяє оцінити хід та ефективність формування вокально-сценічної майстерності респондентів.
2. Спостереження за вокально-сценічною діяльністю під час різних заходів, таких як екзамени, концерти тощо, для оцінки їхнього рівня майстерності та володіння вокально-сценічними навичками.
3. Проведення бесід із студентами для отримання їхньої думки, вражень та оцінки щодо процесу формування вокально-сценічної майстерності.

4.Застосування методів опитування та анкетування для збору додаткових даних про інтереси та ставлення студентів до вокально-сценічної майстерності, а також їхніх вражень від уроків та інших подій.

5.Виконання практичних вокальних завдань для визначення рівня майстерності та виявлення прогресу студентів у процесі їхньої вокально-сценічної діяльності.

Для визначення рівня ознайомленості студентів щодо розвитку вокально-сценічної майстерності ми підготували низку запитань, які призначалися для перевірки мотиваційно-регулятивного аспекту цієї майстерності:

1. Як ви розумієте поняття «вокально-сценічна майстерність»?
2. Що включає в себе поняття «майстерність»?
3. Які чинники сприяють розвитку вокально-сценічних навичок майбутніх вчителів музичного мистецтва?
4. Які професійні якості має мати майбутній вчитель музичного мистецтва?
5. Що таке артистизм у викладанні музичного мистецтва?
6. Як ви розумієте поняття "музикальність"?
7. Назвіть засоби сценічної виразності, які вам відомі.
8. Чому правильна постава є дуже важливою для майбутнього вчителя музичного мистецтва?
9. Що таке жести та яка їхня роль під час виступу на сцені?
10. Яку роль відіграє володіння засобами сценічної виразності у формуванні сценічного образу вокального твору?
11. Які складові входять до важливих аспектів вокально-сценічної майстерності?
12. Що ви розумієте під терміном "вокально-сценічна діяльність"?
13. Від яких композиторів ви б хотіли виконувати вокальні твори?
14. Яке спільне є у діяльності артиста та педагога?

Під час бесіди на перше запитання про «вокально-сценічну майстерність» більшість студентів (17) не надали правильної відповіді, проте кілька студентів (3) визначили її як «складову фахової майстерності, що включає в себе знання, уміння та навички у виконавському мистецтві, включаючи сценічне втілення, виразність жестів та вокальних інтонацій» (рис. 1).

Рис. 2.1. Результати відповідей на питання №1

На друге запитання про сутність поняття «майстерність» більшість студентів (16) відповіла, що це «високий рівень професіоналізму» або «досконале володіння в певній справі, вправність та висока якість виконаної роботи» (рис. 2.2.).

Рис. 2.2. Результати відповідей на питання №2

Третє питання про базу формування вокально-сценічних навичок майбутніх вчителів музичного мистецтва спричинило складнощі для половини студентів (10), але інша половина (10) вказала, що цей процес базується на "відпрацьованих методах і прийомах класичних вокальних шкіл, які мають дуальний характер".

На четверте запитання про фахові якості майбутнього вчителя музичного мистецтва більшість студентів (15) називала такі якості як "інтерес до педагогічної діяльності" і "любов до справи і дітей". Проте жоден (0) студент не відповів повністю правильно, що фахові якості майбутнього вчителя музичного мистецтва включають в себе "музикальність, артистизм, креативність, емпатійність, рефлексію та інше".

На запитання №5 про артистизм учителя музичного мистецтва деякі студенти (8) вважали, що це "акторська майстерність", інші - "віртуозність в акторській справі" (12). Ці відповіді були майже правильні, проте лише декілька студентів були найближчими до повного розуміння сутності цього поняття, вказуючи на те, що "артистизм учителя музичного мистецтва - це системне формування розуміння змісту вокального твору, уяви, емоційно-естетичного сприйняття, що виражається через психофізичний, емоційно-естетичний та художній компоненти", або "вміння викласти музичний чи вокальний твір оригінально, викладати нове усвідомлення художніх образів твору в цілому".

На шосте запитання про музикальність більшість студентів надали правильні, але різні відповіді. Одні вважали, що музикальність - це здатність чути, розуміти та емоційно переживати музику (13). Інші стверджували, що музикальність полягає у емоційному реагуванні на музику та сприйнятті її художнього змісту (7).

На сьоме запитання про засоби сценічної виразності деякі студенти назвали лише рух і жести (11), а інші додали пантоміму, співацьку поставу та

мізансцену (9). Проте жоден з них не згадав про сценічну техніку, яка є важливою для впливу на аудиторію під час виконання вокального твору.

На восьме запитання про важливість постви для майбутнього вчителя музичного мистецтва студенти дали різні відповіді. Деякі зазначили, що це важливо для зовнішнього вигляду як у класі, так і на сцені, інші вбачали в цьому можливість закохати в себе аудиторію (16). Однак правильна відповідь підкреслює, що постава впливає на рівень вокально-сценічної майстерності, зовнішній вигляд вчителя на сцені та якість виконання вокальних творів (4) (рис. 2.3.)

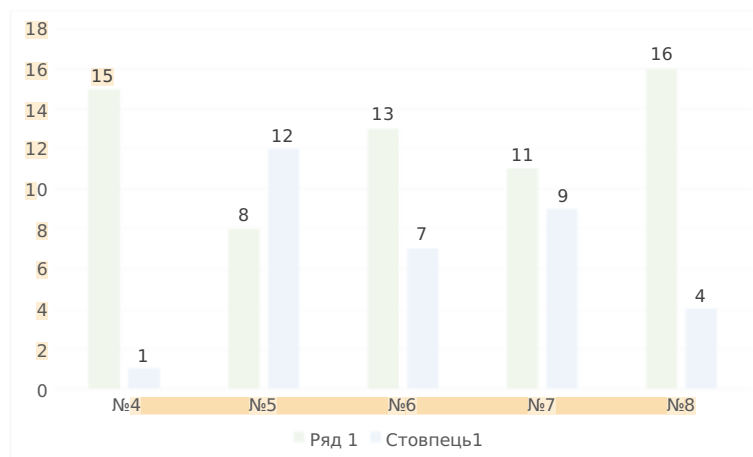

Рис. 2.3. Результати опитування на питання №4-8

На дев'яте запитання про жести та їх роль під час співу на сцені деякі студенти (7) вважали, що це рухи та вирази обличчя, а інші (13) підкреслювали, що це зовнішні прояви почуттів. Деякі наголосили на важливості логічного та свідомого використання жестів, а не мимовільних рухів.

На запитання №10 про роль засобів сценічної виразності у створенні сценічного образу відповіді були узагальнено правильними. Студенти

вказали, що володіння цими засобами є запорукою високого рівня майстерності.

Щодо запитання №11 про компоненти вокально-сценічної майстерності, більшість студентів мали складнощі. Тільки декілька з них правильно назвали мотиваційно-регулятивний, комунікативно-поведінковий, креативно-продуктивний та сценічно-діяльнісний компоненти.

На запитання №12 про вокально-сценічну діяльність студенти різною мірою визначили її. Одні підкреслили, що це не лише виступ перед аудиторією, але і публічне виконання творів у будь-якому контексті. Інші зазначили, що це не лише в класі, але й на великих сценах. Однак лише один студент чітко визначив вокально-сценічну діяльність як скоординований психофізіологічний процес, спрямований на публічне виконання творів вокального мистецтва.

Щодо запитання №13 про вподобаність вокальних творів, студенти виражали емоційні відгуки. Деякі віддали перевагу творам італійських композиторів, але більшість висловили бажання виконувати твори українських та російських авторів, пояснюючи це більшим розумінням суті та мови пісень, а також особистою емоційною зв'язаністю з ними.

На запитання про спільність у діяльності артиста і педагога студенти відзначили кілька спільних рис. Вони підкреслили, що у обох професіях ключовими є творчий підхід та мінімальний рівень механічного виконання. Також було зазначено, що як для вчителя, так і для артиста важливими є високий рівень психофізичної, соціальної та сценічної культури, що потребує систематичного тренування та самовдосконалення.

Під час індивідуальних занять у «Вокальному класі» студентам запропонували ряд практичних вокальних завдань, спрямованих на перевірку двох компонентів вокально-сценічної майстерності: креативно-продуктивного і сценічно-діяльнісного.

1. Виконання програмного вокального твору. Студентам потрібно було виконати вокальний твір, демонструючи вміння відтворювати вокально-

сценічний образ та проявляти творче самовираження. Оцінювалися сильні афективні почуття, сценічне перевтілення та оригінальність інтерпретації.

2. Самоаналіз виконання програмного твору. Студентам доручалося виявити свої помилки у виконанні твору, розуміти їх та вміти їх виправити.

3. Виконання двох вокалізів на різні вокальні техніки. Студентам треба було демонструвати вміння використовувати різні вокальні техніки та штрихи, такі як легато, стаккато тощо.

4 Виконання невідомого вокального твору. Студентам пропонувалося прослухати твір і спробувати його відтворити, демонструючи свою здатність точно відтворити інтерпретацію та художньо-емоційне сприйняття.

5. Складання плану для самостійного розучування вокального твору: Студентам потрібно було скласти короткий план з постановкою завдань для самостійного розучування вокального твору, де чітко визначалися завдання та їх значення для виконавця.

Ці практичні завдання дозволили перевірити рівень володіння вокально-сценічною майстерністю кожного студента і спрямувати їх на подальше професійне зростання.

2.3. Оцінка результатів дослідження щодо ефективності методів роботи над художньо-емоційним характером

Результати анкетування показали, що студенти, які прагнуть до професійного самовдосконалення, виявили мотивацію до вивчення та подальшого використання теоретичних знань з вокально-сценічної культури та майстерності. Вони також були зацікавлені у засвоєнні вокальної термінології, різних технічних прийомів та навичок співу, таких як дихання та опора. Ці студенти також більш уважно ставилися до свого здоров'я, зокрема до охорони та профілактики співочого голосу, що відіграє ключову роль у їхній майбутній професійній діяльності. Вони проявляли ініціативу у

вивченні досвіду відомих співаків, відвідували концерти та ділилися своїми враженнями з друзями. Цей підхід до навчання сприятиме їхньому подальшому професійному зростанню.

Анкетування також допомогло студентам усвідомити свій інтерес до різних аспектів вокально-сценічної діяльності та розвинути своє внутрішнє сприйняття під час виступів, яке сприяє покращенню їхнього виконавського мистецтва. Деякі питання стали приводом для глибшого роздуму, оскільки раніше студенти не задумувалися над ними, і процес навчання для них став більш свідомим.

Аналіз практичних завдань показав, що студенти виявляли різний рівень володіння вокально-сценічною майстерністю.

1. Виконання програмного вокального твору. Багато студентів мали добру техніку співу і чітку дикцію, але були проблеми з емоційним виконанням та сценічним перевтіленням. Деякі студенти були невпевнені, але старанні.

2. Самоаналіз виконання програмного твору. Більшість студентів мали складнощі у виявленні своїх помилок, зокрема, щодо резонансу голосу та емоційного виконання.

3. Виконання вокалізів. Більшість студентів володіли різними вокальними техніками, але деяким не вдавалося справлятися з певними елементами, такими як великі інтервали або пунктирний ритм.

4. Виконання невідомого вокального твору. Деякі студенти не змогли точно відтворити прослуханий твір, але інші продемонстрували хороше розуміння та відтворення художнього змісту.

5. Складання плану для самостійного розучування вокального твору: Багато студентів не докладали достатньої уваги до визначення завдань, пов'язаних з сценічним виконанням.

Загальний висновок полягає в тому, що студенти мають певні недоліки у виконанні практичних завдань, зокрема, у сценічному виконанні та

емоційному перевтіленні. Ці аспекти потребують додаткової уваги та практики для подальшого зростання в професії.

Результати дослідження щодо ефективності методів роботи над художньо-емоційним характером виконання вокальних творів вказують на деякі позитивні та негативні аспекти.

Позитивні аспекти:

1. Розуміння важливості емоційного виконання. Студенти виявили своє усвідомлення важливості емоційного виконання вокальних творів.

2. Участь у практичних завданнях. Проведення практичних завдань сприяло залученню студентів до активної практики емоційного виконання вокальних творів.

3. Самоаналіз та самоконтроль. Студенти намагалися виявити свої помилки та аналізувати своє виконання для подальшого самовдосконалення.

Негативні аспекти:

1. Недостатня емоційна експресія. Деякі студенти мали проблеми з передачею емоційного змісту вокальних творів, що може бути наслідком недостатньої емоційної втягнутості чи недостатньої розвиненості акторських навичок.

2. Неявне розуміння художнього образу. Деякі студенти не змогли чітко розібратися в художньому змісті вокального твору, що може вплинути на їхню можливість емоційно передати цей зміст.

3. Неоднаковий рівень участі. Деякі студенти можуть бути менш зацікавлені або менше активно залучені до практичних завдань, що може вплинути на ефективність їхнього навчання.

Для покращення ефективності методів роботи над художньо-емоційним характером виконання вокальних творів рекомендується більше уваги приділяти тренуванню акторських навичок, розвитку емпатії та співпереживання музичного образу, а також стимулюванню активної участі студентів у практичних завданнях.

ВИСНОВКИ

У сучасному музичному навчанні особлива увага приділяється не лише технічному виконанню, але й передачі емоційного змісту та акторському мистецтву. Робота над художньо-емоційним характером та акторським втіленням твору на уроці вокалу є ключовою для формування комплексного музичного образу та його ефективного передавання аудиторії.

Впровадження теоретичних знань - на початку уроку важливо засвоїти теоретичні аспекти твору: його історію, автора, контекст творення та основні емоційні лінії. Це допомагає студентам краще розуміти сутність твору та створювати більш глибокий зв'язок з ним.

Розвиток емпатії та внутрішньої інтерпретації - провести внутрішню роботу над твором, уявляючи себе на місці героя або переживаючи емоції, які він відчуває. Це допомагає їм зрозуміти глибину інтерпретації та передати емоції більш автентично.

Практичні вправи на акторське мистецтво - різноманітні акторські вправи, спрямовані на розвиток емоційної виразності та сценічної впевненості. Це може включати в себе роботу над жестами, мімікою, використанням простору сцени тощо.

Індивідуальні консультації та відгуки - важливо проводити індивідуальні консультації з кожним студентом, де вони можуть обговорити

свої ідеї щодо інтерпретації твору та отримати конструктивний фідбек від викладача.

Публічне виконання та аналіз - урок може завершуватися публічним виконанням твору, де студенти мають можливість застосувати отримані навички та передати емоційний зміст твору. Після цього проводиться аналіз виконання, де студенти можуть обговорити свої успіхи та недоліки.

Робота над художньо-емоційним характером та акторським втіленням твору на уроці вокалу є важливою складовою формування музичного стилю виконання та розвитку музичного таланту. Цей процес сприяє не лише покращенню вокальної техніки, але й збагаченню виразності та глибини виконання, що робить виконавця більш привабливим та цікавим для аудиторії.

У результаті такої роботи студенти не лише вивчають технічні аспекти виконання творів, але й розвивають свою емоційну інтелігенцію, здатність до співпереживання та передачі внутрішніх переживань через музику. Це допомагає їм стати більш комплексними та виразними виконавцями, здатними глибше зв'язатися з аудиторією та передати їй емоційне навантаження твору.

Таким чином, робота над художньо-емоційним характером та акторським втіленням твору на уроці вокалу є важливим етапом у формуванні майстерності майбутніх виконавців. Вона сприяє не лише розвитку технічних навичок, але й розкриттю творчого потенціалу та внутрішнього світу виконавця, що робить його виступи більш глибокими та запам'ятовуваними для слухачів.

Схожість

Джерела з Інтернету

265

1	https://www.naurok.com.ua/vidkritiy-urok-robota-nad-hudozhno-emociynim-harakterom-ta-aktorskim-vtilennyam-t	22 джерела	1.58%
2	http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/4034/1/%d0%bc%d0%b0%d0%b3%d1%96%d1%81%d1%82%d0%b5	3 джерела	1.3%
3	http://www.enpuir.npu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/41695/Van_Lei_dis.pdf?isAllowed=y&sequence=1	73 джерела	1.19%
4	https://studfile.net/preview/9150951	58 джерел	0.28%
5	https://ela.kpi.ua/handle/123456789/27541	67 джерел	0.23%
6	http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/3176/1/%d0%a7%d0%b0%d1%81%20%d0%bc%d0%b8%d1%81%d1	2 джерела	0.19%
7	https://docplayer.net/83228113-Formuvannya-individualnosti-maybutnih-uchiteliv-slovesnikiv-u-profesiyniy-pidgotovci	5 джерел	0.16%
8	https://vseosvita.ua/library/vihovanna-patrioticnih-pocuttiv-v-procesi-fizkulturno-ozdorovcoi-roboti-v-zdo-203345.html		0.16%
9	http://innovpedagogy.od.ua/archives/2020/23/part_2/23-2_2020.pdf		0.16%
10	http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/29719/Zbirnyk-2-LNNCPO-2018.pdf?isAllowed=y&sequence=1	6 джерел	0.14%
11	http://edu-mns.org.ua/img/news/68/2.pdf	2 джерела	0.14%
12	https://rectorate.ru/2020/01/zoni-vilno%D1%97-torgivli-y-svitovomy-gospodarstvi	5 джерел	0.14%
13	http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38513/1/MODERN-SCIENCE-PROBLEMS-AND-INNOVATIONS-20-22.09.20	3 джерела	0.14%
14	https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2018/9163/kalins_ka_dysertaciya.pdf	2 джерела	0.14%
15	http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/30981/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BE%	6 джерел	0.14%
16	http://virtuni.education.zp.ua/info_cpu/sites/default/files/GN_2014_4_39.pdf	6 джерел	0.13%
17	https://knukim.edu.ua/wp-content/uploads/diser/suchkov/suchkov_diser.pdf		0.13%
18	http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/59337/2/dysertatsiia_2022_Velychko_Teoretyko-metodolohichni_zasady...		0.13%
19	https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/8217/1/%d0%9a%d0%b2%d0%b0%d0%bb%d1%96%d1%84%d1%96%d0%...		0.13%